

dr n. med. BOŻENA KURKUS-ROZOWSKA
 Centralny Instytut Ochrony Pracy
 – Państwowy Instytut Badawczy
 mgr inż. ROŻA SERAFIN
 Polski Komitet Normalizacyjny

Pomoce techniczne w rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych

Światowy Program Akcji na Rzecz Osób Niepełnosprawnych ONZ określa rehabilitację jako proces, którego celem jest umożliwienie osobie niepełnosprawnej osiągnięcia optymalnego poziomu funkcjonalnego: umysłowego, fizycznego i społecznego, pozwalającego danej osobie na zmianę sposobu życia. Proces ten wymaga środków kompensujących utratę albo ograniczenie jakiejś funkcji, np. pomocy technicznych lub innych środków ułatwiających zastosowanie lub readaptację społeczną. W procesie rehabilitacji wyróżnia się trzy fazy działań: rehabilitację leczniczą, zawodową i społeczną. W każdej z tych faz stosowane są pomoce techniczne, czyli *wyroby specjalnie w tym celu wykonane, które dzięki swojej funkcji użytkowej mają w maksymalnym stopniu przywrócić osobie niepełnosprawnej zdolność do samodzielnego życia i pracy* [1].

Spśród wielu problemów związanych z pracą osób niepełnosprawnych, w tym artykule zostaną omówione wyniki badań, świadczące o tym, że niewiedza na temat pomocy technicznych jest jedną z barier w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, a także klasyfikacja i norma dotyczące takich pomocy oraz ich zastosowanie w rehabilitacji zawodowej.

W 1998 r. w Instytucie Gospodarstwa Społecznego SGH przeprowadzono badania na temat „Bariery w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych na wolnym rynku pracy”. Wykonano je w sześciu regionach kraju [2].

Badaniami objęto 90 zakładów pracy nie zatrudniających osób niepełnosprawnych i charakteryzujących się zróżnicowanymi warunkami pracy (fizycznymi i socjalnymi). Jako narzędzia badawcze wykorzystano dwie ankiety. Jedna miała formę wywiadu z właścicielem, dyrektorem lub prezesem zarządu przedsiębiorstwa i pozwoliła na wysondowanie postaw rozmówców wobec osób niepełno-

sprawnych, sprecyzowanie postrzeganych przez nich barier technicznych, finansowych oraz społecznych, które utrudniają im zatrudnianie takich osób. Druga to „metryczka” zakładu, którą wypełniał wraz z ankietą właściciel lub wskazany kompetentny pracownik. Ankieta zawierała pytania charakteryzujące zakład: bazę materialną (budynek), rodzaj działalności, formę własności, kondycję finansową, wielkość zatrudnienia i wysokość zarobków.

W wyniku analizy uzyskanych materiałów udało się wyodrębnić cztery grupy barier utrudniających zatrudnianie osób niepełnosprawnych w zakładach na otwartym rynku pracy:

– bariery o charakterze technicznym (domniemane i rzeczywiste), do których można zaliczyć bariery architektoniczne związane z typem budynku, jego jakością, stanem pomieszczeń i całej infrastruktury materialnej zakładu oraz bariery tkwiące w „charakterze pracy”, wynikające z procesów produkcyjnych i całej działalności zakładu oraz związane z warunkami pracy

– bariery o charakterze finansowym (rzeczywiste i domniemane), rozumiane jako zła lub nie najlepsza kondycja finansowa zakładu, uniemożliwiająca nawet niewielkie inwestycje czy świadczenia socjalne

– bariery społeczne – przede wszystkim negatywne widzenie osoby niepełnosprawnej jako pracownika oraz obawa przed koniecznością dokonania specjalnych przystosowań w zakładzie pracy, obawa co do jego efektywności, braku kwalifikacji, możliwości fizycznych, a także lęk przed trudnościami w integrowaniu się takiej osoby z pozostałymi pracownikami

– bariery „niewiedzy”, które m.in. są przyczyną powstawania barier społecznych oraz domniemanych barier technicznych i finansowych. Pracodawca nie

posiadający – przynajmniej w podstawowym zakresie – wiedzy o możliwościach i potrzebach osób niepełnosprawnych jako potencjalnych pracowników, dostrzega bariery często tam, gdzie ich nie ma lub są niewielkie i możliwe do usunięcia niewielkim nakładem kosztów.

Jak wynika z cytowanych badań, 36,7% pracodawców wskazało „charakter pracy” jako główną przyczynę niezatrudniania osób niepełnosprawnych, a przeszło 60% uważa, że w ich zakładach występują bariery architektoniczne i należałoby przebudować ciągi komunikacyjne oraz pomieszczenia higieniczno-sanitarne. Pozwala to przypuszczać, że ankietowani pracodawcy, rozważając możliwość zatrudnienia osób niepełnosprawnych brali pod uwagę skrajne przypadki zarówno niepełnosprawności, jak i warunków pracy, i w tym kontekście przewidywali istnienie barier technicznych, które według nich powodują z kolei bariery finansowe.

Tymczasem można przyjąć, że w każdym zakładzie pracy istnieją stanowiska, na których, po odpowiednim przystosowaniu, mogłyby pracować osoby niepełnosprawne, bowiem żadna praca nie wymaga zaangażowania wszystkich sprawności człowieka. Należy tylko dokonać właściwego jej doboru oraz zastosowania odpowiednich pomocy technicznych, właściwych dla danej osoby niepełnosprawnej [3].

Klasyfikacja pomocy technicznych

W obowiązującym do końca 2002 r. Systematycznym Wykazie Wyrobów (SWW) [4], w odniesieniu do pomocy technicznych, zastosowano podział przedmiotowy. Wyroby zostały pogrupowane według podobieństwa branż i podbranż zakładów, w których zostały wyprodukowane. Były to w większości zakłady resortu zdrowia, które produkowały przed-

mioty ortopedyczne i środki pomocnicze wynikające z obowiązującego systemu świadczeń zdrowotnych oraz spółdzielnie inwalidów, które produkowały elementy stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych. Wyroby zaliczone do sprzętu rehabilitacyjnego zakwalifikowane w SWW do różnych gałęzi przemysłu, branż i podbranż (09, 096, 097, 0975, 115, 1151, 1153, 13, 288, 2885) nie odzwierciedlają funkcjonalnego podziału wyrobów tego sprzętu. Dlatego podział ten nie był ani jednoznaczny, ani czytelny dla jego użytkowników, odbiorców, producentów oraz pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne.

Według SWW w dziale 2885 – *wyroby ortopedyczne, rehabilitacyjne i protezyczne* mieściły się: protezy (2885-1), aparaty ortopedyczne (2885-2), gorsety i pasy (2885-3), obuwie i wkładki ortopedyczne (2884), kule i laski (2885-5), wózki inwalidzkie (2885-6), sprzęt rehabilitacyjny (2885-7), w tym: sprzęt rehabilitacji leczniczej (2885-71), sprzęt rehabilitacji zawodowej (2885-72), sprzęt rehabilitacyjny do obsługi osobistej (2885-77), sprzęt rehabilitacyjny osobno nie wymieniony (2885-79). Sprzęt zaklasyfikowany do działu 2885 obejmuje tylko około 25% wyrobów uwzględnionych w normie PN-EN ISO 9999:2002. Zaliczenie wyrobów do tego działu miało istotne znaczenie zarówno dla producentów, odbiorców instytucjonalnych, jak i samych osób niepełnosprawnych z uwagi na ulgi podatkowe, dotacje do produkcji, obniżone taryfy celne, zniżki przy nabywaniu na receptę, czy nawet przydział bezpłatny [4].

Mimo że od stycznia 2003 r. weszła w życie Polska Klasyfikacja Wyrobów i Usług (PKWiU) [5], która zastąpiła SWW, problem nie został jednak rozwiązany, bowiem PKWiU również opiera się na podziale branżowym wyrobów. Dział 33.1 – *sprzęt i urządzenia medyczne, w tym chirurgiczne oraz przyrządy ortopedyczne, inwalidzkie* nie wyczerpuje nawet 10% pomocy technicznych, których dotyczy wspomniana norma. Przykładowo, wózki inwalidzkie umieszczono w dziale razem z rowerami.

Jednak w rozporządzeniu ministra finansów z dnia 16 grudnia 2002 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie wykonania niektórych przepisów o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym [6], w załączniku nr 2 pn. „Lista towarów i usług, dla których obniża się stawkę podatku do wysokości 0%” w poz. 38. znajduje się zapis, z którego wynika,

że stawkę tę bez względu na symbol PKWiU stosuje się wobec *wyrobów rehabilitacyjnych posiadających właściwe atesty, stwierdzające ich działalność rehabilitacyjną* (rolę w rehabilitacji) wydane przez upoważnione do tego jednostki.

Norma PN-EN ISO 9999:2002

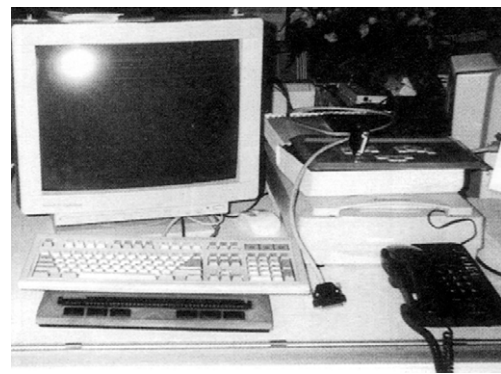
W 2002 roku została ustanowiona długo oczekiwana przez środowisko osób niepełnosprawnych oraz instytucje rządowe i pozarządowe działające na rzecz tych osób norma PN-EN ISO 9999:2002 – *Pomoce techniczne dla osób niepełnosprawnych – Klasyfikacja* [7], która jest polską wersją normy europejskiej EN ISO 9999.

Jej celem jest ułatwienie specjalistom porozumiewania się w tych sprawach, a także może ona stanowić podstawę do ujednolicenia systemu informacyjnego, metod inwentaryzacji i tworzenia statystyk dotyczących pomocy technicznych. Norma ta, jako podstawę przyjmuje podział funkcjonalny pomocy technicznych użytkowanych indywidualnie przez osoby niepełnosprawne we wszystkich obszarach ich życia, z uwzględnieniem nowych technik i technologii.

Według tej normy: *pomoc techniczna dla osób niepełnosprawnych to każdy wyrób, przyrząd, wyposażenie lub system techniczny używany przez osobę niepełnosprawną, wykonany specjalnie lub ogólnodostępny, którego funkcją jest zapobieganie, zastępowanie, łagodzenie lub neutralizowanie uszkodzenia, niepełnosprawności lub upośledzenia.*

Klasyfikacja pomocy technicznych wg normy PN-EN ISO 9999:2002 oparta jest na podziale funkcjonalnym, czyli wyroby są klasyfikowane według ich podstawowej funkcji. Jest 10 klas: *pomoce do terapii i ćwiczeń (03), ortozy i protezy (06), pomoce do higieny osobistej i ochrony (09), pomoce do osobistej mobilności (12), pomoce w gospodarstwie domowym (15), wyposażenie i adaptacje mieszkań i innych lokali (18), pomoce do komunikowania się, informacji i sygnalizacji (21), pomoce do posługiwania się wyrobami i towarami (24), pomoce i sprzęt do poprawy środowiska, narzędzia i maszyny (27), pomoce do rekreacji (30).*

Każda klasa dzieli się na podklasy, a następnie działy, które mają swój kod i nazwę, a w razie potrzeby także definicję albo tekst wyjaśniający i/lub odwołanie do innych części klasyfikacji. Jak można wywnioskować z nazw poszczególnych klas, klasyfikacja obejmuje

Komputerowe stanowisko pracy dla osoby niewidomej

Sprzęt telekomunikacyjny, katalog '96

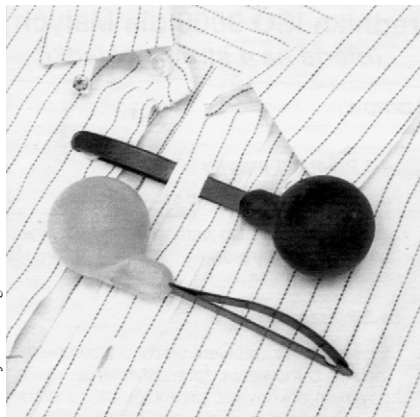
wszystkie grupy wyrobów, które są lub mogą być użytkowane indywidualnie przez osobę niepełnosprawną z różnego rodzaju niesprawnościami, we wszystkich obszarach życia, a więc również w pracy zawodowej. Tymi wyrobami powinni zainteresować się przede wszystkim organizatorzy pracy i pracodawcy, zarówno z chronionego jak i otwartego rynku pracy. Pozwoli to nowocześnie spojrzeć na możliwości wykonywania pracy przez osoby niepełnosprawne i wykorzystywać pomoce techniczne na stanowiskach pracy. Może też zachęcić pracodawców do ich zatrudniania, zwłaszcza że Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), zgodnie z ustawą z dnia 20 grudnia 2002 roku o zmianie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz o zmianach niektórych innych ustaw [8], refunduje obecnie tylko działania dotyczące przystosowania stanowiska pracy osoby niepełnosprawnej. Dotyczy to więc wyposażenia stanowiska w sprzęt rehabilitacji zawodowej, odpowiednio do potrzeb wynikających z rodzaju i stopnia niepełnosprawności [9,10].

Według definicji zawartej w *Encyklopedycznym słowniku rehabilitacji* [11], *sprzęt rehabilitacji zawodowej to elementy stanowiska roboczego i jego otoczenia, które, biorąc udział w procesach produkcyjnych i rehabilitacyjnych, umożliwiają osobie niepełnosprawnej wykonywanie pracy zawodowej.* Z definicji tej wynika, że nie ma żadnych ograni-

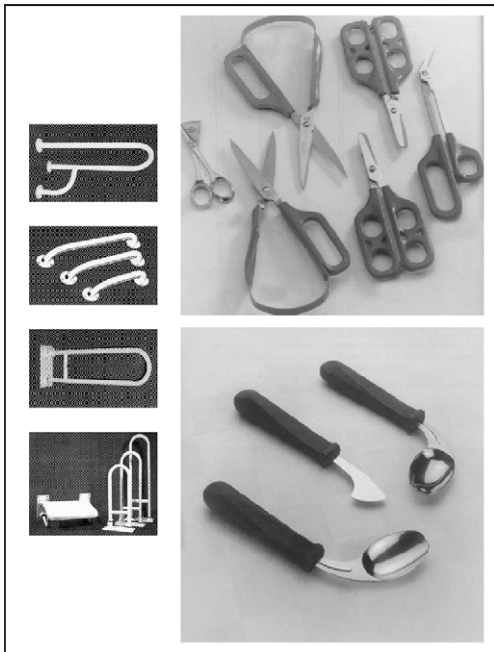
Krzesło z dzielonym siedzeniem dla osób z usztywnionym stawem biodrowym

Ilustracja z katalogu MEYRA

Ilustracja z katalogu MEYRA

Przyrząd do zapinania guzików

czeń odnośnie wykorzystywania odpowiednich pomocy technicznych dla osób niepełnosprawnych, wymienionych w normie PN-EN ISO 9999:2002, jako sprzętu rehabilitacji zawodowej [11,12,13].

W kontekście rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, szczególną uwagę należy zwrócić na klasy: 18, 21, 24, 27. I tak na przykład:

- osobom z dysfunkcjami prowadzącymi do niepełnosprawności w porozumiewaniu się szansę pracy w różnych zawodach stwarzają wyroby uwzględnione w klasie – *pomoce do porozumiewania się, informowania i sygnalizacji* (21), zwłaszcza w podklasach: *pomoce optoelektroniczne* (21 06), *urządzenia wejściowe i wyjściowe oraz oprzyrządowanie do komputerów, maszyny do pisania i kalkulatory* (21 09), *komputery* (21 12), *maszyny do pisania i oprogramowanie do*

edycji tekstu (21 15), *kalkulatory* (21 18), *pomoce do ręcznego pisania i kreślenia* (21 24), *nie optyczne pomoce do czytania* (21 27), *rejestratory i odtwarzacze dźwięku* (21 30), *sprzęt telewizyjny i wideo* (21 33), *telefony i pomoce do telefonowania* (21 36), *systemy transmisji dźwięku* (21 39), *pomoce do bezpośredniego porozumiewania się* (21 42)

- osobom z dysfunkcją narządu ruchu (ale nie tylko) szansę wygodnej i bezpiecznej pracy stwarzają wyroby uwzględnione w klasie 18 – *wyposażenie i adaptacje mieszkań i innych lokali*, w tym w dziale – *stoły do pracy* (18 03 03) oraz w podklasach: *meble do siedzenia* (18 09), *pomoce do regulacji wysokości mebli* (18 15), *podnośniki pionowe* (18 30), *meble do przechowywania* (18 36), a także w klasie – *pomoce do posługiwania się wyrobami i towarami* (24), a zwłaszcza: pomoce do manewrowania wymienione w podklasach: *sterowniki i urządzenia kontrolne* (24 09), *wyłączniki czasowe* (24 12) oraz pomoce do manipulowania w podklasach: *pomoce wspomagające i/lub zastępujące funkcję ramienia i/lub ręki i/lub palców* (24 18), *pomoce do zwiększania zakresu sięgania*, (24 21), *pomoce do mocowania* (24 27), *pomoce do zmiany pozycji i podnoszenia* (24 30) pomoce do transportu towarów w podklasach od 24 36 do 24 45; dodatkowo w klasie *pomoce i sprzęt do poprawy środowiska, narzędzia i maszyny* (27), zwłaszcza w podklasach: *meble do pracy* (27 09), *narzędzia ręczne* (27 12), *maszyny, narzędzia z napędem i przyłącza* (27 15).

Zapoznanie się z normą PN-EN ISO 9999:2002 może w znacznym stopniu przyczynić się do zmniejszenia „bariery niewiedzy” wśród pracodawców, natomiast specjalistom bhp i inspektorom Państwowej Inspekcji Pracy, zwłaszcza kontrolującym zakłady pracy chronionej, ułatwi ocenę stanowisk pracy pod kątem ich przystosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych.

* * *

Ustanowiona w 2002 r. norma PN-EN ISO 9999:2002 jest pierwszym krokiem formalnym w kierunku porządkowania systemu badań i oceny zgodności pomocy technicznych dla osób niepełnosprawnych, oraz oceny przydatności danego wyrobu do celów rehabilitacji medycznej, społecznej i zawodowej. Niezbędne jest jednak uwzględnianie tej normy w wydawanych aktach prawnych. Norma ta powinna być wskazywana w przepisach jako podstawa zaliczania wyrobów do

grupy osobistych pomocy technicznych dla osób niepełnosprawnych, spełniających rolę rehabilitacyjną, co ma określone konsekwencje dla producentów i nabywców tych wyrobów. Stosowanie jednolitej terminologii i klasyfikacji wszystkich pomocy technicznych dla osób niepełnosprawnych w przepisach prawnych, dotyczących np. świadczeń zdrowotnych i rehabilitacyjnych, cel, podatków, kształcenia, zatrudnienia i pracy osób niepełnosprawnych przyczyni się do dalszego porządkowania tego systemu.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Majewski T. *Vademecum Rehabilitacji – Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*. CB-RRON, Warszawa 1995
- [2] Raport z badań realizowanych w ramach Rządowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych na zlecenie Krajowej Rady Spółdzielczej i PFRON *Rehabilitacja i zatrudnienie osób niepełnosprawnych na wolnym rynku pracy*. A. Kurzynowski, J. Mikulski. (red.). CB-RRON Warszawa 1999 (maszynopis)
- [3] Kurkus-Rozowska B. *Wpływ rehabilitacji na poprawę wydolności fizycznej osób niepełnosprawnych ruchowo*. Bezpieczeństwo Pracy, 3(368), 2002, s. 21–25
- [4] Systematyczny Wykaz Wyrobów SWW. T. III. Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 1993
- [5] Polska Klasyfikacja Wyrobów i Usług ze stawkami podatku VAT, według stanu prawnego na 31.X.2001 r. Wyd. V. T. III. M. Pałka (red.) Ekspert. Wydawnictwo i Doradztwo. Wrocław 2001
- [6] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2002 r. zmieniająca rozporządzenie w sprawie wykonania niektórych przepisów o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (DzU nr 216, poz.1828)
- [7] Norma PN-EN ISO 9999:2002 – *Pomoce techniczne dla osób niepełnosprawnych – Klasyfikacja*
- [8] Ustawa z dnia 20 grudnia 2002 roku o zmianie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (DzU nr 7 z 2003 r. poz. 79)
- [9] Kurkus-Rozowska B. *Ocena możliwości psychofizycznych osób niepełnosprawnych w celu ich optymalnego zatrudnienia. Zeszyt informacyjno-metodyczny doradcy zawodowego pt. Problemy niepełnosprawności w poradnictwie zawodowym*. KUP, Warszawa 1998 s. 37–46
- [10] Kurkus-Rozowska B. *Potrzeba oceny możliwości psychofizycznych osób niepełnosprawnych podczas prowadzonej rehabilitacji zawodowej*. W: *System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych*. W. Otrębski (red.) Fundacja „Między Nami”, Lublin 1999 s. 67–78
- [11] *Encyklopedyczny słownik rehabilitacji*. T. Gałkowski, J. Kiwerski (red.) PZWL, Warszawa 1986
- [12] Serafin R. *Vademecum Projektanta – Sprzęt rehabilitacyjny*. IWP, Warszawa 1991
- [13] Serafin R. *Normy ułatwiający zatrudnienie osób niepełnosprawnych*. Normalizacja 8/2001 s. 11–13